

Az irodalom felelősség és lehetőség

Beszélgetés Vasy Gézával

Vasy Géza úgy véli, az irodalomtörténészek nem halhatatlanok. Feltehetően igaza van. Miként az is igaz, hogy kevesen részesülnek olyan őszinte elismerésben, mint ő, hiszen a születésnapjára készült kötetben közel kilencven pályatárs, költő, író köszöntötte. Családjának története, sorsának, pályájának alakulása az elmúlt évtizedek és jelenünk szubjektív tükré is egyben.

– *Valamennyi család életét meghatározza, ha más-más szinten is, az a történelmi, szellemi közeg, amelyben él. Az ön családjának története is egyfajta korlenyomat. A lexikonokban csak annyi olvasható, hogy értelmiségi családban született. Felelevenítene néhány momentumot családjá gazdag történetéből, amely nyilván nagy hatással volt pályájának alakulására is?*

– Úgy gondolom, a család nagyon fontos. A második családomban, tehát nem amelyben születtem, hanem amelyben felnőttként éltem és gyerekeket neveltem, abban ezt még inkább kellett tapasztalnom. A társadalom egészében gondolkodva is arra kell jutnia az embernek, hogy egyáltalán nem mindegy, ki hova születik. Manapság sok szó esik az esélyegyenlőségről, ami nagyon szép és nemes idea, de úgy gondolom, soha nem volt és soha nem lesz esélyegyenlőség sehol a világon, még az azonos képességű emberek körében sem. Rengeteg mindentől függ az, hogy ki hova tud eljutni a születése pillanatától kezdve a haláláig. Visszatérve a konkrétumokra: én valóban értelmiségi családban születtem, amelyik annyiban volt féldoldas, hogy anyai ágon nemzedékeken át értelmiségiek voltak, jogászok, orvosok például, édesapám viszont első generációs értelmiségi volt, az ő apja cipésmesterként élte le az életét. Szüleim már budapestiek voltak születésükre nézve

is, sőt az apai nagyapám is Budapestben született, ez is számít, nem csak az, hogy mi a foglalkozásuk, hanem hogy hova születnek, hol nevelődnek az emberek. Tehát nem felköltözők voltak. A korábbi ősök nem Pesten vagy Budán születtek, hanem szanaszét a történelmi Magyarországon.

Számomra az is fontos, hogy Budán születtem, hogy Lágymányoson, a műszaki egyetem mellett az akkor még teljesen ismeretlen nevű Kruspér utcában laktam huszonöt éves koromig, tehát a kórházból oda vittek haza a szüleim. A Kruspér utca lényegében a Gellért-hegy és a Duna között terül el, tehát egyrészt hegy és víz, másrészt Dunántúl. Bár 1967 óta Pesten élek, dunántúli vagyok, amit aztán a Balaton-élmény nagyon megerősített. Hegy és víz közelében érzem jól magam, s azt is szeretem, ha messze tekinthetek. Ez a szülőföld-élményem. Viszonylag hamar rájöhettem, huszoneves korom táján, hogy bizony az embernek akkor is van szülőföldje, ha nem falun vagy kisvárosban születik, hanem a fővárosban, akkor azon belül van egy szülőföldje, ami nekem a Lágymányos, a Gellért-hegy és a Duna vidéke. Manapság is, ha valamilyen okból arra járok, azt érzem, hogy hazajöttem. A mellettünk lévő lakásban éltek anyai nagyszüleim anyám öccsével, velük is nagyon sokat lehetünk együtt gyerekek. Apai nagyanyám pedig kisebb-

bik lányával, aki a keresztanyám volt, és férjével a Duna túloldalán, a Közraktár utcában élt.

Visszatérve a szülőkre: az édesapám gépészmérnök volt, 1907-ben született, az édesapjának egy elég jól menő cipészüzlete volt a belvárosban, a Molnár utcában, de az első világháború alatt tönkrement, tehát elég szegénysorsúak lettek, úgyhogy nehezen tudta elvégezni az egyetemet anyagi okok miatt. Mire diplomát szerzett, jött a gazdasági világválság, elég sokáig nem tudott elhelyezkedni, állástalan volt, jelképes fizetésekért dolgozott, nyilván ez is szerepet játszott abban, hogy viszonylag későn, 1940-ben kötött házasságot édesanyámmal, aki jóval fiatalabb volt nála (1920-ban született, tehát tizenhárom év korkülönbség volt közöttük). Azt is mondhatnám, hogy édesapám történetében nincs semmi rendkívüli, ha a XX. századra gondolok, főként a középső évtizedekre. Gépészmérnöki karon végzett, aztán közgazdász diplomát is szerzett. Tudomásom szerint ő volt az első Magyarországon, akinek a diplomamunkája egy repülőgép megtervezése volt, ez volt a fő érdeklődési köre.

– *Honnan eredhetett ez a vonzalom a repülés, repülőgépek iránt?*

– Friss élménye volt az első világháború, amelyben a repülőgépek kezdtek szerepet játszani, s talán a tanárai is inspirálták. Ha valakit akkor a repülőgépek ennyire foglalkoztattak, mivel a harmincas évek második

felében polgári repülés alig volt Magyarországon, maradt számára a katonaság. A harmincas évek végén hivatásos katona lett, ilyenként vett részt a második világháborúban is, egy repülőgép-javító műszaki századnak volt a parancsnoka, századosként. El kell mondanom a további események miatt, hogy ő nem ludovikás tiszt volt, tehát nem hivatásos katonai képzésben vett részt, ez azért fontos, mert az, hogy valaki Ludovikát végzett, az a Rákosi-korban jóformán egyenlő volt azzal, hogy az ember voltaképpen halálraítélt. Horthysta tisztnek számított így is, de nem ludovikásként, hanem egy szelídebb kategóriában. Nyilvánvaló az is, hogy mivel nem elit polgári környezetből származott, egy cipész-mester gyermekeként, hiába volt kitűnő tanuló, hiába nyert országos középiskolai versenyt földrajzból, valószínűleg nehezebben kerülhetett volna be a Ludovikára. Közbevetőleg mondom, hogy legelső gyermekkori élményeim Budapest ostromának képeihez kötődnek, akkor lettem hároméves, az öcsém, tizenöt hónapos volt. Az utolsó állomáshelye ennek a repülőgépjavító századnak a Trefort-kertben volt, az akkori meg a mai bölcsészkar udvarában. Az utolsó pillanatokban, amikor még volt híd a Dunán, édesapám bennünket, tehát a családját átvitt oda Budáról, a Kruspér utcából. Átlátszó ürügyekkel halogatta azt, hogy a századával áttelepüljön Pestről Budára. Nem került át, ottmaradt, így esett szovjet hadifogságba. A legelső emlékképem, amire nagyon pontosan emlékszem, ahogy átmegyünk Budáról Pestre egy katonai zárt dobozos autóval, koromsötétben. Szokatlan volt, hogy éjszaka kivisznek minket az utcára és mindenhol lövöldözés, zajok, égő épületek, ez az első emlékképem, a második pedig a pince a katonákkal a Múzeum körúton, ahol el voltunk szállásolva. Az a dolog furcsasága, hogy

néhány éve a bölcsészkar egységei visszaköltöztek ide. Az A épületbe került a Magyar Irodalomtörténeti Intézet és a Dékáni Hivatal, a harmadik emeleten kaptam én is elhelyezést egy szobában, és annak az épületnek az alagsorában voltam háromévesen, így érdekesen összéérték a szálak. Édesanyám naplójából tudom, hogy éppen ebben az épületben voltunk.

– *A családdal mi történt ezután? Visszajutottak Budára?*

– Egyszerű volt a helyzetünk, mert apám idősebb húga Rákospalotán élt, anyám velünk hozzájuk ment, ott töltöttünk néhány hetet, s amikor a Csepel-szigetnél már volt egy pontonhíd, ahol civileket is átengedtek, azon keresztül igyekeztünk haza, méghozzá úgy, hogy egy idő után egy férfi, aki taligával ment, beültetett minket a taligába, ez neki is jó volt, mert nem egyedül próbálkozott, hanem kétgyerekes apaként, így kevésbé volt számára is veszélyes az út. Így kerültünk haza a Kruspér utcába. Két emlékem is van erről az útról. Az egyik, hogy egyszer csak egy teherautó megállt mellettünk, egy katona kihajolt és egy karéj kenyeret nyomott a kezembe. A másik, hogy a nagymamán isteni bablevest főzött, és a gyerekasztalnál az öcsémmel teljes átéléssel azt ettük, nagy dolog volt, hogy bablevest tudtunk enni. Azzal a házzal nem történt semmi, ahol laktunk. Az épületben egyszer esett kár, 1942 őszén a legelső bombatámadáskor, amely Budapestet érte, ez a ház is találatot kapott. Azon az éjjelen halt meg Móricz Zsigmond.

– *Édesapja hova került, mi lett a további sorsa?*

– Ceglédre került átmenetileg hadifogoly táborba. Volt egy súlyos

Édesanyjával 1943 nyarán

betegsége, amelyből felépült, majd jelentkezett a demokratikus hadseregbe. A világháború végéig volt két magyar vasútépítő dandár, ő a másodiknak lett a műszaki parancsnoka. Frontszolgálatot teljesített, főként Szlovákia és Csehország területén. Őrnagy lett, majd alezredez, Veres Péter nevezte ki. Benne mindig volt ambíció, hogy tudományos munkát folytasson, ha lett volna rá módja a harmincas években, a műszaki egyetemen lett volna tanár, de egyrészt nemigen voltak állások, másrészt pénzt kellett keresnie. 1945 után katonatisztként a műszaki egyetemen létrehozott hadmérnöki karon tanított, csakhogy jött a fordulat éve, a Rákosi-kor, s 1951 végén mint régi tisztet, őt is leszerelték. Az volt a nagy szerencse, hogy csak leszerelték, nem vonták perbe, nem vitték el, nem telepítettek ki bennünket. Egyébként szinte teljesen a házmesterektől függött Budapesten, hogy hogyan folytak a kitelepítések. A mi házunkból senkit nem vittek el. Nagyon rendes házmester volt, s persze az is fontos, hogy a lakók között sem akadt, aki feljelentgette a másikat. Holott arra mindenki emlékezett, hogy

apám a Horthy-hadseregben katonatiszt volt. Sőt, a névtáblán is szerepelt, hogy magyar királyi mérnök-százados. Jogász nagyapámnak pedig kint volt eleinte még egy táblája a ház kapujában, hogy ő hiteles szerb-horvát tolmács. Neki se lett baja, ő éppen 1948-ban lett hatvanéves, nyugdíjazták a pénzügyminisztériumból. Apám leszerelése után egy évig munkanélküli volt. Elgondolható, hogy ez mit jelentett három gyerekkel, mert 1947-ben a húgom is megszületett.

– *Azzal a gyakorlati, elméleti tudással, amellyel édesapja rendelkezett, sosem gondolt arra, hogy emigrálnia kellene?*

– Az, hogy ő nem települt át a századával 1944-ben Pestről Budára, az eleve azt jelentette, hogy nem akar Ausztriába, Németországba kerülni. Kicsit visszaugorva az időben, kapott egy komoly amerikai ösztöndíjat még a legénykora vége felé, amelyet igénybe vehetett volna, s végül azért nem ment ki, mert kezdődött a háború, s én is jeleztem, hogy meg fogok születni. Voltaképpen egy hajszálon múlt, mert ha előbb kimennek édesanyámmal, s mi ott születünk meg, a háború miatt valószínűleg ott ragadtak volna. 1956-ban ismét szóba került ez, velünk nem nagyon beszéltek róla, s hamar elhessegették a gondolatot. Fontosabb volt számukra a magyarságuk, pedig apám még tudott volna karriert csinálni, édesanyám is talált volna munkát, hiszen nyelvtanár volt.

– *Maradt tehát az átmeneti munkanélküliség...*

– Egyévi munkanélküliség után egy tervezőirodában kapott mérnöki állást, tehát a szakmájában tudott dolgozni. Volt néhány publikációja,

és élete végén elkészített egy kandidátusi értekezést is, amelyet beadott, de nem tudta megérni az eljárás végét, mert egyik napról a másikra, 1970 májusában meghalt. Az én utánajárással halála után megkapta a kandidátusi fokozatot, mintegy virtuális elégtételként. Visszakanyarodva, apám dolgozott a tervezőirodában, s 1956-ban – természetesen tudtak ezt-azt a múltjáról – megválasztották a forradalmi bizottság tagjának. Ezzel újabb bünt varrt a saját nyakába, így horthysta tiszt mellett ellenforradalmár is lett. De megint valami furcsa szerencsénk is volt. A Népszabadságban valamikor 1956. december elején megjelent egy cikk,

Nyaral a család, Balatonmáriafürdő, 1949

amely az ő munkahelyén randalírozó ellenforradalmárokról szólt, s névtelenül ugyan, de szerepelt benne, hogy egy egykori horthysta tiszt pisztollyal hadonászott az ellenforradalom napjaiban. Ez az apám lett volna. Természetesen pisztolyt nem látott, amióta civil volt, de ha ennek utánajár valaki, azonnal letartóztaták volna. De megúsztuk, különösebb baja nem lett. Annyi következ-

ménye lett ennek az ügynek, hogy amikor leszerelték, tartalékos alezre-des lett, de 1956 után megvonták tőle a tiszti rendfokozatot, ami haláláig nagyon fájt neki. Többször próbálta a katonai rehabilitálását elérni, de mindig elutasították.

– *Nyilván édesanyjának sorsát, pályáját is befolyásolták az édesapjával történetek.*

– Édesanyám édesapja jogász volt, de tisztviselőként dolgozott, édesanyja énektanári végzettséggel rendelkezett. Soha nem tanított, mert 1918-ban, amikor férjhez ment, az volt a szokás, hogy a férj eltartja a családot. De az indexében többek között szerepel Kodály Zoltán alá-

írása is. Az édesanyám 1920-ban született, az öccse jóval később, így sokáig egykeként, dédelgetett kislánycént nevelkedett. Apámhoz hasonlóan ő is kiváló tanuló volt. A Szent Margit, majd a Szilágyi Erzsébet Gimnázium után latin–német szakon végzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Neki is voltak tudományos ambíciói, a doktorálás ügye a levegőben volt, csak aztán férjhez ment, gyorsan jöttem én, majd az öcsém, jött a háború utolsó időszaka,

így ez elmaradt, pedig Huszti professzor, a latinista és a Thienemann professzor, a germanista is biztatta őt. 1947 őszén, amikor már a húgom is megszületett, mint háromgyermekes szegény asszony, huszonhét évesen Rákosszentmihályon, egy általános iskolában kapott tanári állást. Egy ideig ott tanított, közben látható volt, hogy a latinnak és a németnek sok jövője nincs, má-

sok mellett ő is elkezdett oroszul tanulni, elvégezte az orosz szakot, sőt félig a magyar és történelem szakot is, csak aztán már nem volt több energiája.

– *Ez nem meglepő a három gyermek és a munka mellett.*

– Rákosszentmihály után tanított a Mester utcai általános iskolában, de mivel ő azok közé tartozott, akik valóban megtanulták az orosz nyelvet, kiemelték. Volt Budapesten egy orosz tannyelvű általános iskola, oda került tanárnak. Megint a diktatúrának ez a furcsasága, hogy rettenetes rossz káder volt a származását, férjét tekintve, egy darabig ezt mégsem vették észre. 1954-ben hozták létre a volt Szent Margit helyén a Kaffka Margit Leánygimnáziumot, amelynek igazgatójává őt nevezték ki, s ő javasolta a Kaffka Margit nevet. Közben rájöttek az „illetékes elvtársak”, hogy rossz káder, így 1955-ben leváltották, áthelyezték az Arany János Gimnáziumba. Jött 1956, én akkor végeztem el a 8. osztályt. Anyám „viselt dolgai” miatt annak az általános iskolának, amelyben tanultam, az igazgatója, aki nagy bolsevik volt, tudta, hogy rossz káder vagyok. Amikor a bizonyítványért kellett mennünk utolsó nap, szóltak, hogy ki lesz írva, kit hova vettek fel továbbtanulni.

– *Felvételi rendszer volt?*

– Olyan értelemben volt felvételi rendszer, hogy minden indoklás nélkül felvettek vagy elutasítottak valakit. Nekünk a József Attila Gimnázium lett volna közel, de úgy döntöttek a szüleim, hogy inkább az Arany János Gimnáziumba jelentkeznek, mert édesanyám ott dolgozik, oda biztosan felvesznek. Anyám mondta, hogy ne törődjek azzal, ha nem lesz kiírva a nevem, akkor is ott fogok tanulni. És valóban nem volt kiírva a nevem, pedig jeles tanuló voltam. 1956-ban ott kezdtem meg tanulmányaimat, anyám volt az orosz tanárom.

– *Önök gyermekként hogyan dolgozták fel ezeket az élményeket, az édesapa sorsát, az édesanya ideoda helyezését, a neve leahagyását a felvettek névsoráról.*

– Ez volt az úgynevezett kettős nevelés, a polgári családokban mindenképpen. Az ember tudta már első-második elemista korában, hogy van, amit mondanak az iskolában, és van, amit mondanak otthon, és a kettő néha homlokegyenest ellenkezik egymással, s ez esetben, amit otthon hallott, azt nem szabad elmondani az iskolában. 1948 szeptemberében lettem elsős, s akkor még volt tanévnyitó isztentisztelet, 1949-ben erről már szó sem lehetett. A második elemiben néhány hét után azt a házi feladatot kaptuk, hogy sokszor egymás után le kellett írni a szépírást gyakorolva, hogy „Rajk László és társai elárulták a magyar népet, ezért bűnhődniük kellett”. Egyetlenegy ilyen feladatra emlékszem, meg nem tudnám mondani, hogy miért éppen erre. A másik apróság, hogy abban az időben az újságok olyan írásokkal voltak tele, amelyek felkiáltó mondatokkal végződtek. Nyilván én akkor még nem olvastam újságot, de a tanító néninek is ilyen modora volt, vagy inkább kötelessége, s emlékszem, hogy írtam a jeles fogalmazásokat, amelyek úgy értek véget, hogy „Éljen a május! Éljen a tavasz!” Könnyen tanultam meg írni, olvasni, kiderült, hogy jól tudok olvasni, amikor a tanító néni beteg volt, mindig nekem kellett a helyettesítési órákon mesét olvasni, később versmondó is lettem. Negyedik osztályos lehettem, amikor kézen fogott a tanító néni, átvitt egy másik osztályba és elszavalattott velem egy Ady-verset.

– *Kicsit visszakanyarodva, 1956-ban édesanyja sorsa újabb fordulatot vett, újabb rossz pontokat szerezve káderlapjára.*

– Az 1956-os forradalom lázában a Kaffka Gimnázium tantestülete elkergette az akkori igazgatót, és visz-

szahívták édesanyámat. Ez az akció olyan sikeres volt, hogy még másfél évig ott maradt, akkor behívták a tanácshoz, és arra hivatkozva, hogy nem párttag, leváltották. A Szilágyi Gimnáziumba került tanárnak, ahol érettségizett. A halálát megelőző évig tanított. Látja, ebből tulajdonképpen az derül ki, hogy szerencsésebb történelmi-politikai körülmények között mindkét szülőm lehetett volna egyetemi tanár. Édesanyámat is megkereste az ELTE orosz tanszéke, csak utána lekádereztek alaposabban. De az ember folyamatosan érzékelte, hogy mi az a Rákosi-kor. A nagyszüleim nem nagyon tudtak megélni a kis nyugdíjból. A nagymamám varrónőként dolgozott otthon, azzal is filléreket lehetett keresni. A nagyapám pedig egy ideig a Farkasréti temetőben volt – nem viccelek – útkaparó segédmunkás. Dr. Tarczay Antal útkaparó segédmunkás. Azután a Műszaki Egyetem egyik vegyészeti tanszékén volt „kifutófiú” éveken keresztül.

– *Ezt ő hogy élte meg?*

– Fantasztikus nyugalommal és béketűréssel. Amikor 1957-ben a nagymamám meghalt, abbahagyta ezt a munkát. Az egyik szobánk falán függ az ő édesapjának az orvosdoktori diplomája, melyet Bécsben kapott. Egy ideig fürdőorvos volt Bártfán, arról könyvet is írt németül, egy ideig Törökországban dolgozott, aztán a horvát tengerparton telepedett le, Castuában. A nagyapám még a Monarchia utolsó éveiben Magyarországra került, Budapestre, a testvére evangélikus pap lett Zágrábban. A két lánytestvére tanár volt. A két hölgy írogatott is. Tarczay Gizella, aki Budapesten élt, amatőr költő volt, de miután Horvátországban nőtt fel, s tanár volt, ifjúkorában kiadott verseskönyveket magyar, horvát és német nyelven, tehát három nyelven verselt, később fordított is bolgárból, oroszból.

Az orvos dédapám családtörténeti jellegű feljegyzéseiből kiderül, hogy a Goldbecherek stájer földről az 1730-as években települtek a Felvidékre, iparosok voltak, Svedlőn volt vashámoruk. Az ő édesapja 1848-ban nemzetőr volt, tüdőgyulladást kapott és meghalt. Barátjára, Kerényi Frigyesre hagyta a családja gondozását, aki aztán emigrált. Ez az első irodalmi nyom a család múltjában, amiről tudok. Petőfi 1845-ben a Felvidéken járva felkereste ezt a családot valószínűleg a Szontágh-család tagjaival s Kerényivel együtt, és az a kendő, amelyet akkor az ifjú asszony viselt, s így Petőfi látott, családi ereklye lett. Ez a szegény asszony aztán özvegyen nevelte fel a gyermekeit. Iglói Szontágh Johannának hívták, az ő arcképét is otthon őrizzük. Az anyai nagyanyám Veszprémben született, az édesanyját még ismertem, mert 1958-ban halt meg. Ő Perlaky-lány, az apja Veszprémben volt tiszti orvos idő-

sebb korában, Perlaky József Imre. Azért említem, mert egy-két évvel ezelőtt sikerült megtudni, hogy számon van tartva Veszprémben, és talaly ősszel megtaláltuk a sírját az alsóvárosi temetőben, amelyet gondoz a város, s a sírkövön az is szerepel, hogy 1848–49-es honvéd hadnagy. Ő is részt vett a szabadságharcban.

Édesapám ágán jóval kevesebb információ van. Ez is német eredetű család. Ők még korábban, a reformkorban magyarosították a nevüket Eisenbarthról Vasra. A Vasy teljesen új dolog. Úgy mesélték a szüleim, hogy apám már katonatiszt volt, jöttek a zsidótörvények, és össze kellett gyűjteni az ősök keresztlevelét. Azt, hogy Vas, hol egy-sel, hol kettővel írták, és sokat

kellemetlenkedtek vele, míg ő kért egy névváltoztatást, így lett Vasy. Tehát házasságot még Vass néven kötött, de én már Vasyként születtem, ami hatalmas haszon, mert

1967. szeptember 9.

Vass rengeteg van, a Vasy pedig ritka név. Egyébként három keresztnévet kaptam, apám és nagyapám nevét, Géza János Antal.

– *Így is szerepel hivatalosan?*

– Nem, mert valamikor az ötvenes években jött egy rendelet, hogy mindenkinek csak két keresztnéve lehet. Ez a „klerikális reakció” ellen irányult nyilván. Így Géza János lettem.

Visszatérve a cipész nagyapámra, ő nagyon jó mesterember lehetett, mert a századelőn jól működött az üzlete, a keresztanyám emlékei szerint még egy főhercegasszony is az ügyfelei közé tartozott. Császári és királyi szállító volt, s már említettem, hogy az I. világháborúban elszegényedtek. Azért az arany zseboráját megörökölhettem. Utolsó

munkájaként édesapámnak készített cipőt az esküvőjére. Én nem emlékezhetem rá, mert 1942 őszén meghalt. Az apai nagyanyám, született Kontor Irma is iparos családból származott, Győrből, neki szücsmester volt az apja. Budapestre került, úgy ismerkedtek meg. Neki is voltak testvérei, közülük kettő Amerikába költözött és ott is maradt. Édesapám angol nyelven még az ötvenes években is levelezett az amerikai rokonokkal. Édesapám nemcsak abban volt modern ember, hogy a műszaki dolgok iránt érdeklődött, de a nyelvek közül is az angol volt a kedvence. És nagy irodalomolvasó is volt, ami ma már nem divat a műszaki értelmiség körében. Rengeteg könyv maradt utána. Angolul, németül, franciául tudott. A legkedvesebb szerzője Poe volt. Nem volt költői, irodalmi tehetsége, de fordítgatott Poe-verseket. Egyszer a hatvanas

években meg is jelent egy írása a Nagyvilágban, egy hozzászólás a Poe-fordításokkal kapcsolatban. Tehát, ha valaki azt kézbe veszi, az nem az én bibliográfiámhoz tartozik, hanem édesapáméhoz. Kéziratban vannak otthon egészen hosszú tanulmányai. Nyilván Poe matematikussága izgathatta, vonzhatta őt. Ez hobbi volt számára.

– *Becsületre méltó, szép hobbi. Nyilván a könyvtára is sokat jelentett önnek az olvasási szenvedély kialakulását tekintve.*

– Otthon viszonylag sok könyv volt, üvegezett könyvszekrényekben. Említettem már, milyen sokat számít, hogy ki milyen környezetbe születik, tehát az, hogy könyv és olvasás, természetes volt, én mániákus olvasóvá

váltam, általános iskolásként könyvtárból kezdtem könyveket kölcsönözni. A dolgozószoba, a házikönyvtár, ünnepre könyv-ajándék, ez meghatározó volt. Apám antikváriumokban búvárkodott, hogy megszerezzen egy-egy Verne-kötetet. Valamiért nem készültek akkor új kiadások.

– *A második világháború vége felé születettektől gyakran hallottam, hogy a szép, kultúrált, „polgári” környezet „fényűzése” inkább szellemi, lelki volt, amely igen szerény megélhetéssel társult.*

– Értelmiségi családba születtem, de az 1948 utáni évek, amelyekre már jobban emlékszem, sivárak voltak. De utólag belegondolva, nem is nagyon tudtuk, hogyan lehetne másként élni.

Gimnazista korunkban tudatosult bennünk, hogy lehetne máshogyan is. A mai fiatal olvasóknak már furcsán hangozhat, hogy volt kenyér, zsír és egy öttagú család vehetett vacsorára tíz deka parizert. Visszagondolva a kamasz-étvágyra, nem volt könnyű helyzet. Mai fiataloknak nehéz lehet elképzelni a mi gyermekkorunkat. Itt Budapesten a komfort számunkra a századelőn épült bérházban a konyhai falikút, a gáztűzhely, a fürdőszoba volt. A pincébe kellett járni tüzelőért, s pénteken jött egy mosónő, mosóteknőben, mosószappannal nagymosás volt. A Rákosi-korban ezt felváltotta a Patyolat, ahová négy kilónként lehetett ruhát mosásra beadni. Nem volt rádió sem. A háborúban begyűjtötték a rádiókat, utána meg nehéz volt megvenni. Nekünk csak 1957-ben lett rádiónk, úgyhogy a magam zenei műveltségét csak gimnazista koromban tudtam igazán megalapozni.

Néha voltunk hangversenyen, operában. A templomban hallottam Bach-muzsikát, mert 1956 előtt rendszeresen jártunk apámmal az evangélikus templomba.

– *Ezek szerint önök, gyerekek már evangélikusok lettek, mert úgy értetem, hogy édesanyja katolikus volt?*

– Igen. Ez is érdekes, mert voltképpen katolikusnak kellett volna

Bence, András és Júlia a lőrinci kertben, 1976-ban

lennünk, ugyanis az apai nagyapám katolikus volt, a felesége evangélikus, de nagyapám a házasságkötéskor, 1897-ben, lemondott arról a jogáról, hogy a gyerekek az ő vallását kövessék, így azok mind evangélikusok lettek. Így mi már automatikusan azzá váltunk. Mi csak 1956 őszén konfirmáltunk öcsémmel, nyilván politikai okok miatt. De aztán ez is anyám bűnlístájára került, hogy a gyerekek vallásos nevelést kaptak. Sőt, még engem sem akartak a KISZ-be felvenni, nehogy a klerikális reakció beépüljön a KISZ-be. Szóval szegényes életet éltünk, de azért szépet. Édesapám ragaszkodott ahhoz, hogy minden nyáron elmenjünk nyaralni, kizárólag abban az évben nem voltunk, amikor munkanélküli volt, de akkor táborba mentünk helyette. Apám 1955-ben egy ismeretterjesztő könyvet írt műszaki technikusok részére, s ennek a honoráriumából

Balatonszárszón vett egy üres, világvégi telket, de a vízparton, nyolcezer forintért.

– *Akkor az nagy pénznek számított...*

– Annyira nem, talán félévi fizetése volt. 1957-ben erre a telekre építettett egy háromszor négy méteres kis házikót, s attól kezdve oda jártunk pihenni. Ez azért fontos, mert meghatározó élményeim közé tartozik a Balaton is.

– *Akkor ez a forrása a Balaton-imádatnak.*

– Igen. Egyetemista koromban arról ábrándoztam, hogy ha szerencsém lesz, középiskolai tanár leszek Balatonfüreden és ott tölthetem az életem. Visszatérve a gyermekkorhoz, nem sok dologra emlékszem. Szerettem játszani, pedig igen szegényes volt a játékkellőmünk, de

öcsémmel találékonyak voltunk, s rájöttünk, hogy mindennel lehet játszani. A húgom nálam öt és fél évvel fiatalabb, a játszás szempontjából szinte más korosztály. És persze nagyon szerettem olvasni. Az első írásművem egy mese volt, két vagy három galambról szólt. Imádtam az *Egri csillagokat*, a *Robinson*t, a *Kétévi vakációt*, Verne sziget-regényeit, ezeket sokszor újraolvastam. Egyik nyári szünetben versformában leírtam az *Egri csillagok* történetét. Megvolt a századeleji *Én Újságom* több évfolyama, azokból ismertem meg például Homérosz eposzainak gyermekek számára készült prózai átdolgozását. Hatodikos koromban már tudatos érdeklődésből jelentkeztem az iskolai irodalmi szakkörbe. Színházba gyakrabban jártunk. Anyám is nagyon szeretett olvasni, sőt egyszer láttam egy Molière darabban játszani: tanártársaival adta

elő, ő volt Orgon anyja. Közvetlenül tőle örököltem a bölcsész hajlamot. Állandóan olvastam, tanulnom nem nagyon kellett, mert könnyen megjegyeztem mindent. Csak a készgátárgyakból nem volt jelesem, nagy bánatom, hogy botfülű vagyok. Később, irodalmárként megnyugvással olvastam, hogy akiknek a verseléshez volt hallásuk, azok közül többen botfülűek voltak, mint Illyés vagy Babits például. Köztudott, hogy Babits fejben írta a verseit, de úgy, hogy állítólag közben egy zsebkést dobált a ritmusra, hogy meglegyen a vershez szükséges ritmusélménye. 1956 után, amikor újra elkezdődött a tanítás, a gimnáziumban Domokos Pál Péter volt az énektanárom. Anyám révén később is ismertem őt, aztán a fia kollégám lett az egyetemen. Domokos tanár úr olyan hazafi volt, hogy az egész fiúosztály egy szavára ugrott. Ha azt mondta volna, hogy fiúk, éjjel felrobbantjuk a párt házat, mind a negyvenen mentünk volna. Igazi hazaszeretetre tanított, a szovjeteket csak muszkákként emlegette. A legendák szerint egyszer összeveszett Kodállal, hogy melyikük utálja jobban a muszkákat. Csodálatos ember volt, a háború után földművelésből tartotta el a családját, aztán reakcióként azonnal nyugdíjazták, amint lehetett. Amikor felnőttek a gyerekei, és nyugdíjas lett, fennmaradó életét a népzene tudományának szentelte. Nagy szerencsénkre hosszú életű volt, és sok kincsel ajándékozott meg bennünket. Úgyhogy ez tanulságos történet, nincs vége semminek sem huszonnégy évesen, megszerezve a diplomát, de munkanélküliként, sem hatvanvalahány évesen nyugdíjazva, mert a hivatást lehet tovább mű-

velni. A nagyságáról még egy történet. Tavaly megismerkedtem egy csángó költővel, Duma István Andrással. Említettem neki, hogy egy ideig Domokos tanár úr tanítványa voltam, mire felállt, szertartásosan meghajolt és kezét fogott velem, mert akit a tanár úr tanított, az nem lehet akárki.

– *Csángó földön járva a neve varázsszónak számít. Visszatérve tanulmányaira, úgy tűnik, elég korán elkötelezte magát az irodalom mellett.*

– Voltaképpen az általános iskola végén már tudtam, hogy irodalmár leszek, nem az édesapám, hanem édesanyám pályamodelljét követve.

– *Édesapja hogyan fogadta a döntését?*

– Ő egy cipész gyermeke volt, ő sem követte édesapja útját. Az Arany János Gimnáziumban, ahová kerültem, csak reálosztály volt, de amikor 1957 januárjában átkerülhettem a József Attila Gimnáziumba, ott már lett volna humánosztály is, de apám ragaszkodott a reálosztály-

A tokaji írótáborban barátjával, Rózsa Endre költővel 1986-ban

hoz. Az ő óhajára kiskoromtól azt válaszoltam a „mi leszel” kérdésre, hogy gépészmérnök, de egy idő után tudtam, hogy nem leszek az. Nem okozott problémát a reálosztály sem, nem zavart, hogy oda kell járnom, mert jó matematikus voltam, s

mást is könnyen tanultam. Az osztály úgy ismert meg az első napokban, hogy kémiaórán a feladatmegoldó versenyen az öt példából kettőt elsőnek én készítettem el a jelesért. Nem akartam nagyképű lenni, csak az elsőnél és a harmadiknál jelentkeztem. A magyar tanárom második osztálytól Török Gábor volt, aki nyelvészettel, stilisztikával foglalkozott, később Szegeden a főiskolán tanított, sok könyve megjelent, sajnos korán meghalt. A reálosztályban hárman érdeklődtünk az irodalom iránt, de csak én készültem bölcsész pályára, Hegedűs István a műegyetemen lett professzor. Kodolányi Gyula egy ideig a műegyetemen tanult, aztán átment a bölcsészkarra, költő, műfordító, esszéíró. Török Gáborral nagyon jó volt a kapcsolat. Hallatlanul modern szemlélettel tanította az irodalmat és a nyelvészetet is. Ugyancsak híressé vált tanárom, Huszár Tibor. Ő 1956-ban a Petőfi Kör vezetője volt, ami nyilván nem bizonyult jó ajánlólévelnek, és parkoló-pályára helyezték hozzánk. Második osztályban történelmet tanított nekünk, negyedikben pedig logikát. Valóban pedagógus volt, tanítványokat keresett. De majdnem minden tanáromra szeretettel gondolok. Mindenképpen említenem kell osztályfőnökünket és matektanárunkat, Mancsi nénit, akire csak oda kellett figyelni az órákon, s mindent meg lehetett érteni. Vagy Ciki bácsit, azaz Czikmántory Ottót, az erdélyi származású tornatanárt, akiért ügyetlen tornászként is rajongani lehetett. Továbbá Vasbányai Ferencet, aki az egyik párhuzamos osztálynak volt a főnöke, minket nem tanított, mégis sokat tanultam tőle, s a mai napig jó kapcsolatban vagyok vele.

Az osztályunk életében meghatározó jelentősége volt 1956-nak. 1957-ben vártuk, hogy márciusban újra kezdjük, a pad alatt a gépfegyver használatát oktató brosrát olvastuk. De 1957 márciusában a KISZ alakult meg. Április 4-én el kellett volna énekelni a díszteremben az Internacionálét, szegény tanár kiállt a kórus elé, azok kényszerből énekeltek, de ötszáz fiú hallgatott. Másodévből már kínossá vált a helyzet, az osztályfőnököt is nyúzták, aggódott a felvételi miatt is, ezért odahívott magához és kért, hogy jelentkezsem a KISZ-be, mert akkor a többiek is belépnek. Gondolkodási időt kértem, otthon megvitattuk, és végül jelentkeztem. Negyvennyolc órán belül követett az egész osztály. A fiúk nagy része már KISZ-tag volt, amikor én sora kerültem, s végül – noha a KISZ-tanár a családom, a vallásos nevelés miatt nem javasolt – felvettek. Így volt ajánlásom az egyetemi felvételi-kor. A gimnázium ideje alatt is rengeteget olvastam. Még egy négyfelvonásos drámát is írtam, amely Néro császáról szólt. 1957-ben egyértelmű volt a rájátszás a magyar sorsra. A szakirodalom számomra akkor két mű volt, egy vastag Róma-történet és Kosztolányi regénye.

– *Mi lett a dráma sorsa?*

– Semmi. Szépen füzetlapokra, ceruzával megírtam, megnyugodtam egy kicsit. Rendszeresen indultam a szavalóversenyeken. Az első versenyen Illyés *Hunyadi keze* című versét akartam mondani, ez 1956-ban jelent meg az Irodalmi Újságban. Ennek négy sora számomra november 4-e után meghatározó volt. A vers közepe táján a tanár leintett, nem mondhattam végig a verset. Talán a szöveg miatt aggódott, talán hosszúnak tartotta. Amikor megnyertem negyedikben az iskolai szavalóversenyt, kétszáz forintot kaptam, amelyből meg tudtam venni a négykötetes Csehov

összest, imádtam a Csehov-novellákat. Nem hiúságból, játékosan hadd említsem meg, hogy negyedik gimnazistaként két harmadikos, Bálint András és Jordán Tamás előtt nyertem meg a szavalóversenyt.

– *Ez valóban szép eredmény.*

– Ők aztán ennek a hivatásnak lettek a szakemberei, de én is hasznát láttam a versmondásnak tanárként, mert egy előadáson sem mindegy, fel tud-e olvasni a tanár egy szöveget, értik-e, amit mond.

– *Tolnay Klári művésznő mondta neked, hogy a színészi és tanári pálya nem sokban különbözik egymástól.*

– Egy alkalommal a diákjaimtól kaptam egy oklevelet, mint a legjobb színészi teljesítményt nyújtó tanár. De más szempontból is él a rokonság. Egy másfél órás egyetemi előadásra évtizedek múltán is lámpalázasan megy be az ember.

– *Általános jelenség volt, hogy a gimnazisták irodalmi folyóiratokat olvastak?*

– 1956–57-ben elkezdtem irodalmi folyóiratokat olvasni, ami akkor sem volt megszokott. Édesanyám rendszeresen hozott haza folyóiratokat. Az 1956-os könyvhét már érdekelt. Minimális pénzt tudtam összeszedni, két könyvet néztem ki magamnak, az egyik Kormos István Gyöngyszem-sorozatából a *Mai magyar költők antológiája*, a másik Illyés új kötete volt, a *Kézfogások*. Rendszeresen jártam antikváriumokba is, ez szinte szenvedélyemmé vált. Szép lassan épült a magánkönyvtáram. A verstant tizenégy évesen már ismertem, olyan szinten, hogy túrhető hexametereket is tudtam írni. Mindig háborgok azon, hogy a mai magyartanárok közül sokan nem ismerik a verstant.

– *Ma már a költők közül is kevesen tudják.*

– Valóban, de zavaróbb, ha valaki ír egy verselemzést, és kiderül, hogy fogalma sincs a verstanról.

– *Visszatérve 1956-ra, az ön fejében nem fordult meg a disszidálás lehetősége?*

– Lelkes forradalmár voltam első gimnazistaként. A tanítás után 23-án végigmentem az egyetemistákkal, hallottam a beszédeket, szavalatokat, hallottam Nagy Imrét. Este tíz óra értem haza, akkor kiderült, hogy a szüleim is valahol ott voltak a tüntetéseken. Amikor utolsóként hazaértem, már hallatszottak a lövöldözések. A Körtér abszolút csatatér lett. A forradalom csodálatos volt, de nem a csalódás miatt foglalkoztatott a disszidálás kérdése, hanem csúnyán összevesztem apámmal, ez indított volna útnak. A csomagoláskor úgy gondoltam, könyv nélkül nem lehet menni, egy könyvet vittem magammal, megvettem Petőfi összes versét. Néhány éjszakát a nagyszüleimnél töltöttem, aztán ők is, édesanyám is a lelkemre beszéltek, így maradtam, hazamentem. Apám nagyon zárkózott ember volt, nyilván a múltja s a katonaság miatt is, de úgy gondolom, ha tovább élt volna, beszélgetősebb viszony alakul ki közöttünk, ennek voltak jelei már élete utolsó éveiben.

– *Akik egészen kicsi gyermekek voltak 1956-ban, azok számára is meghatározó élményt jelentett. Meg lehet fogalmazni, mit jelentett Önnek akkor, most 1956?*

– Én tizenötödik életévemben jártam. Életkoromnak megfelelően volt már történelemtudatom, elég sokat tudtam a Rákosi-korról is, de a történető történelemmel igazából akkor szembesülhettem. Ha én még nem is, a történelemtudatom hirtelen felnőtte vagy szerényebben: felnőttessé vált. Világtörténelmi szinten érzékelhettem az igazság és az igazságtalanság szembenállását. Mindez radikálisan hatott irodalomszemléletemre is. 1956 októbere nekem már akkor azonosult 1848 márciusával. Hálás vagyok a sorsnak, hogy megélhet-

tem 1956-ot. S fél évszázad után úgy látom, hogy szakmai érdeklődési körömet is nagymértékben meghatározta Sánta Ferenc értelmezésétől a mai Illyés-tanulmányokig.

– *Mi történt a pályaválasztáskor?*

– Apám ragaszkodott a műszaki pályához, anyám azt mondta, hogy megért ugyan, de a Rákosi-korban, s akkor is, a tanár mindenki lába kapcája, ráadásul a fizetése is kevés. A színházrendezői pályáról is ábrándoztam, de inkább csak titokban. Azt még anyám is elképzelhetetlennek tartotta. Tehát kitöltöttem a jelentkezési lapot a Műszaki Egyetemre, amit megtudott Huszár tanár úr. Felkereste a szüleimet, megkérte őket, hogy ne tegyék tönkre a gyereküket, beszélt arról, milyen szörnyű, ha valaki nem tanulhatja azt, ami érdekli. Úgyhogy kitöltöttem egy másik lapot a bölcsészkarra, magyar–német szakra. Kitűnően érettségiztem. A bölcsészkar felvételén szembedicsértek. Olyan előadást tartottam Fazekas Mihályról, hogy az szigorlaton is szép lehetett volna. Megkaptam a papírt, hogy

felvettek az egyetemre, majd egy hónap múltán egy másik levél érkezett, amelyben értesítettek, hogy az előző levél téves volt, nem vettek fel. A szüleim rohantak Huszár tanár úrhoz, aki kinyomozta, hogy a minisztérium intézkedett: egy ilyen ember fiát nem vehetik fel. Édesapám gyanútlanul elbüszkélkedett a munkahelyén a hírrel, ez eljutott a személyzetishez, aki rögvést intézkedett. Bementem a dékáni hivatal vezetőjéhez, aki még a Rákosi-korból ottmaradt, hírhedt személy volt. Közölte, hogy nem mondhat mást, mint ami le van írva.

Gyorsan munkahelyet kellett keresnem. A lakásunktól nem messze volt a Hőtechnikai Kutató Intézet, ahol apám egyik volt tanítványa mérnökösködött, így oda kerültem dolgozni. Ezek után apám elkezdett agitálgatni, hogy iratkozzam be egyetemi felvételi előkészítőre. Abban az évben indítottak először ilyes-

Szmoljanban a Nagy László Emlékház előtt Szondi Györggyel 2002-ben

mit. Ott nagyon jól szerepeltem, s tudtam, hogy a bölcsészkaron nincsen esélyem. Jelentkeztem a gépészmérnöki karra. Különösen jól sikerült a felvételem. A matematika írásbelit három helyett egy óra alatt készítettem el hibátlanul. Ezt a tárgyat szerettem, de a többit egyre kevésbé. Azért két évig jártam oda, s akkor első nekifutásra, búcsúzásképpen leszigorlatoztam matematikából. Öcsémet évekig nem vették fel sem a Képzőművészeti Főiskolára, sem az építészmérnöki karra. Egyszer véletlenül meglátta, hogy a felvételi papírján

rajta van, hogy ikszes, azaz osztályidegen. Pedig egy gimnáziumba jártunk, de neki más volt az osztályfőnöke. Végül mégis építészmérnök lehetett. A húgom pedig érettségi után postai tisztviselőként dolgozott.

1963-ban már liberálisabb volt a Kádár-kor. Huszár tanár úr már a bölcsészkaron tanított, más volt a dékán, a tanulmányi osztály vezetője, így adminisztrációs hibára hivatkozva, esti tagozatra visszavettek a bölcsészkarra, magyar–könyvtár szakra. Az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál kaptam munkát, a Baross téri könyvesboltban lettem eladó. Ám novemberben behívtak katonának. Vácra, a híradós ezredben egy rádiós századba kerültem. Két évre hívtak be, s édesapám múltja következtében engem nem tettek a többi érettségizetthez, a tiszthelyettes képzésre, hanem normál századba kerültem. 1964-ben bevezették az előfelvételis rendszert, s ehhez illesztették a katonai szolgálatot. Huszár Tibor eljött Vácra, s addig agitálta az ezredparancsnokot, hogy leszerelhettem.

Az egyetem a leszerelő papírt várta, hogy átvegyen nappali tagozatra, a honvédség pedig a felvételi értesítést, hogy leszereljen.

1964 szeptemberétől nappalis bölcsészhallgató lettem. Első évfolyamtól kezdve Király István tanítványa voltam. Abban az időben szokatlan volt az a nagyfokú szakmai igényesség, amely a nyugati szakirodalomra is figyelt. Őt marxizmus mellett ez is jellemezte. Az egyetemi évek alatt sokat tanultam Török Endrétől, aki a klasszikus orosz irodalmat tanította, Németh

G. Bélától, aki a szemináriumain akkor dolgozta ki híres József Attila-elemzéseit. Pándi Pálhoz is jártam, méregből, mert az első szigorlaton igazságtalanul négyest adott. De érdemes volt oda jánom, mert ott ismertem meg azt a diáklányt, Kuna Margitot, becenevén Gittát, aki egy év múlva már a feleségem lett. A nyelvtörténetet is szerettem. Abaffy Erzsébet lelkes óráit, Bárcki Gézáét. A magyar–matematika szakpárról is ábrándoztam, de akkor ez még nem volt lehetséges.

Ezekben az években már nemcsak a politikai munka számított KISZ-munkának, hanem a diákköri is. Két évig voltam a magyar irodalomtörténeti diákkör elnöke, konferenciákon is szerepeltem. Az egyetemi tudományos folyóiratnak is egyik szerkesztője lettem, majd emellett az alkotókörmnek az elnöke, és ebben a minőségemben automatikusan az újraindulni szándékozó Tiszta szívvel című irodalmi folyóiratnak is főszerkesztőjévé váltam. 1968 tavaszán lett kész az első szám, amelyet nem engedtek megjeleníteni. Amikor egy év múlva mégis engedélyezték, már nem voltam diák, nem én jegyeztem, de nagyrészt az eredeti anyag jelent meg benne.

Király István szeretett vendégtanárokat is meghívni, így tarthatott szemináriumot Béládi Miklós. Csak egy fél évig, mert Királyt jól megszídták miatta. Én már olvastam írásait, jelentkeztem hozzá, és Sánta Ferenc akkor megjelent regényéről, *Az árulóról* tartottam előadást. Ebből TDK-dolgozat lett, aztán szakdolgozat, mert amikor Király kérdezte, miről írnék, mondtam, hogy Juhász Ferencről, Nagy Lászlóról vagy Sánta Ferencről. Mivel Juhással, Naggyal többen foglalkoztak, Sánta lett a témám. A szakdolgozatból doktori disszertáció, majd újabb átírással monográfia lett, ami már Béládi Miklós érdeme. Amikor elkészült a dok-

tori disszertációm, érdeklődtem Béládinál, közölne-e belőle a *Literatúraban*. Közölt is egy részt, s akkor mondta, ha kibővíteném a disszertációm, kiadná a Kortársaink sorozatban. Így kibővítettem, sőt a novelisztikával foglalkozó részt erősen át is dolgoztam. 1973-ban elkészült a könyv, 1975 őszén jelent meg.

Több évi szünet után 1969-ben öt tanársegédi állást kapott a bölcsészkar, az egyiket Király tanszéke. Bár 1967 óta kisebb kritikákat írtam, amíg ő nem szólt, nem is gondoltam arra, hogy egyetemi oktató lehetnék. Reálisnak a középiskolai tanárság, még inkább a könyvtároság mutatkozott. Ötödév elején mondta, hogy szeretne a tanszékre odavenni. Az ő jelöltje tehát én voltam, de őszre oda került Hajdú Ráfis Gábor is. Ő Czine Mihály szakdolgozója volt Szabó Lőrincről, aki akkor nem volt vonasznak számító költő, sőt ez a fiú a francia újhullám szellemében novellákat is írt. Csepeli munkácsaládból származott, akkor már nős volt, apró gyerekekkel. Nagyon nyomorúságos körülmények között éltek, kenyeret is kellett keresnie, fizikai munkát is végzett. Voltak pártkapcsolatai, nyilván így került oda. Ez azért érdekes, mert néhány hónap után drasztikusan szembeállítottunk. Én kegyvesztett lettem Királynál, ő Czinénél. Király nagyon megkedvelte, Pándi úgyszintén, eltűnt az újhullám, eltűnt a Czine-tanítványság. Czine meg mellett állt. Király közölte velem, hogy csalódott bennem, egyrészt a Sánta-dolgozat szemlélete miatt, másrészt, mert nem jelentkeztem az MSZMP-be, harmadrészt, hogy nem állok ki Hajdú Ráfis mellett. Az történt ugyanis, hogy minden hónapban volt egy kapuzárásig tartó tanszéki értekezlet, ahol aktuális oktatási, ideológiai és szakmai kérdésekről volt szó. A szakmai részre mindig ki volt valami tűzve, például egy monográfia megvitatása. Akkor a mi kettőnk

munkája volt a téma. Első alkalommal Hajdú Ráfisé. Király tudta, hogy ő írt Utassy József első kötetéről, s ebben kioktatta nemzedékünk ortodox marxista szemlélettel. Megkérte Pándit, hogy a vita napján közölje ezt a Népszabadságban. Ettől Czine ideges lett, bírálta Ráfist. Király imádta Czinét, de a veszekedést is. Összekülönböztek, annyira, hogy utána a pesti irodalmi életben erről beszéltek. Mi, fiatalok hallgattunk. Egy hónappal később, amikor én voltam terítéken, Király dorongolt le engem. Felelősségre vont, hogy nem álltam ki Ráfis mellett. Az első évem végén felemás minősítést írt rólam, de a kari tanácson egy ellenfele mellett állt, s a szavazáskor a maradásom mellett döntöttek. Néhány év után Király megbékélt velem, a könyvet már elismeréssel fogadta. Ma is tanítványának tartom magamat. Sánta Ferencnek is jó volt a véleménye. A monográfia megjelent 1975-ben, elég jó sajtóvisszhangja volt, baráti körből visszahallottam, sokan irigykedtek, hogy már könyvem van. Ma ez nevetséges, ha huszonévesen évesen nincs tanulmánykötete valakinek, az már kétségbe van esve. Választanom kellett egy kandidátusi témát. *Mai magyar kisregények* címmel fogtam munkához, írtam egy nagy bevezető tanulmányt, hét kisregényt elemeztem. Munka közben rájöttem, hogy ez a téma nem alkalmas disszertációnak. Király szerint alkalmas lett volna. Az is igaz, hogy a hetvenes években nem sok időm jutott a tudományra, mert megszülettek a gyermekeim, 1969-ben András, 1971-ben Benedek és 1975-ben Júlia, szegények is voltunk, úgyhogy TIT-előadásokat is tartottam, újságcikkeket is írtam, a Magyar Ifjúság irodalmi rovatát is szerkesztettem 1972 januárjától 1974 nyaráig.

– *Ebben az időben kapcsolódott be az Írószövetség életébe is?*

– Az Írószövetség KISZ alapszervezete a hetvenes években ment át radikális átalakuláson, megpróbálva nem politikai, hanem kulturális munkát végezni. Egy volt évfolyamtársam, Szentmihályi Szabó Péter hívott 1971-ben maguk közé. Kovács István, Mócsi (Sánta) Ferenc, Varga Csaba mellett vezetőségi tag lettem úgy, hogy formálisan már nem is voltam KISZ-tag. A következő évben Pétert fegyelmeivel eltávolították egy cikke miatt. Én lettem az utóda, valószínűleg azért, mert állami állásom révén könnyen ellenőrizhetőnek tartották. A szocializmus korszakában közösségi cselekvésre nem volt mód a hivatalos szervezeteken kívül. Szükségünk volt erre a keretre, amely lehetővé tette, hogy a politika ne tiltsa a munkánkat. A mi működésünk tette lehetővé, hogy újjá lehessen szervezni a Fiatal Írók Körét. 1973-ban létrejött a szervezet, én

javasoltam, hogy vegyük fel József Attila nevét, így lettünk FIJAK, s ebben némi játékosság is volt. Hatvanhatven taggal alakult a kör, alapszabállyal, tagkönyvvel, felvételi rendszerrel, ami azért volt nagyon fontos, mert ekkoriban még létezett a közveszélyes munkakerülés, s akinek volt tagkönyve, tudta igazolni, hogy nem munkanélküli. E kör hatása is szerepet játszott abban, hogy az állami kulturális közeg úgy döntött, létrehozza a Móricz Zsigmond-ösztöndíjat, amelynek zsűrijében nagyrészt fiatalok voltak, közülünk is többen, így komoly szavunk volt. A Művészeti Alap vezetőségébe is delegáltak engem, ott ösztöndíjakról, segélyekről, kamat nélküli kölcsönökről, tagfelvételekről született döntés, sőt még lakáskiutalásra is volt példa. És ugyanekkor

történt a Mozgó Világ folyóirattá való átalakulása. Ehhez az is kellett, hogy működőképes legyen a KISZ-szervezet és a Fiatal Írók Köre. Létezett a marxista-leninista esti egyetem,

Bence fia esküvőjén, egy spanyol katolikus templomban magyarul olvassa fel az Igét 1996-ban

amelynek volt egy esztétika szakja. Javasolták, hogy szervezzünk ilyet a fiatal íróknak, és Tőkei Ferenc lesz a tanár. Ő Zoltai Dénest is többször meghívta. Sokat lehetett tőlük tanulni, igazi szabadegyetem volt ez. Körülbelül tízen végeztük el.

1972-ben indítottuk el az olvasótábori mozgalmat. Mócsi Ferenc ötletét Varga Csaba közvetítette Hatvanba, s Kocsis István könyvtáros megszervezte az első táborot Felsőtárkányban, hatvani gyerekekkel. Szabad szellemű kiscsoportos munka folyt, s a vezetőik írók, művészek, más szakemberek voltak. Kezdeményezésünk néhány év alatt úgy elterjedt, hogy öt-hat év múltán már ötven-hatvan, majd még több tábor volt az országban. Nagyon szép és érdekes mozgalom bontakozott ki, amelynek célja az iskolás-

korú gyerekek olvasóvá nevelése volt. Ez gondolkodó, demokráciát, szabadságot igénylő emberré nevelés. Részt vettek a táborokban általános és középiskolások, hátrányos helyzetű gyerekek, Ratkó József például foglalkozott állami gondozott gyerekekkel is (ő maga is állami gondozottként nevelkedett). Manapság, ahogy hallottam, csökkent az érdeklődés, a táborok száma, ami nyilván az általános kulturális helyzettel is összefügg.

1977 tavaszáig voltam KISZ-titkár, szolgálatnak fogtam fel, igazi társadalmi munkának, s valóban, egy fillér honorárium nem járt érte. Nem mozgalmi munka volt ez a szó akkori értelmében, hanem nemzedékünk megszervezésének kísérlete. Emlékszem, Király István egyszer azt mondta, hogy titkár vagyok, a fiatal

írók mégis szeretnek engem, s nem tudja, miként érem ezt el. Ezt nagyfokú dicsőretnak tartottam. Nem szokás ma a KISZ-ről jót mondani, de arra is volt lehetőség, s ezt éppen a művészeti életben engedték meg a hetvenes években, hogy szinte fedőszervezet legyen, nagyobb szabadságfokkal a cselekvésben. Ekkor indultak a fiatal írók különböző antológiái is. Darvas József már segítőkész volt, talán büntudatból is. Halála után, 1973 végétől Dobozy Imre követte, ő már kényszerből is folytatta ezt a szolidaritást, legalábbis szemtől szemben. Mindvégig tudtuk, hogy voltak feljelentések, engem is megbízhatatlannak minősítettek. De lehetett látni, hogy az írószövetségi munka eredményes, évről évre eredményesebb. A fiatalok egyre jobban hallatták a

hangjukat, jött Szilágyi Ákosék nemzedéke, akik nagyon érelyesek lettek hozzánk képest, de ha mi nem lettünk volna, ők sem léphettek volna így fel, legalábbis azt gondolom. Sajnálom, hogy a nevet később megváltoztatták JAK-ra, s nem vállalták a jogfolytonosságot. A nyolcvanas évek elején aztán az egyetem kulturális intézményeinek igazgatója lettem, így az Egyetemi Színpad is, itt is igyekeztem hasznos dolgokat csinálni.

– *Közben a szerkesztői munkája hogy alakult?*

– A *Magyar Ifjúság* irodalmi szerkesztőjeként az volt a célom, hogy tehetséges emberek publikálhassanak ott. Volt, aki később jelezte, hogy sehol másutt nem közölték őt azokban az években. Aztán olyan, kötet nélküli pályakezdeket mutathattam be egész oldalon, mint Nagy Gáspár, Szöllösi Zoltán, Pintér Lajos, Horváth Péter.

– *Ez a törekvés végigkísérte a pályáját, sok elsőkötetesről, pályakezdekről írt, nem szólva a különféle antológiák szerkesztéséről. Irodalmi szerkesztői pályája ezzel véget is ért, nem keresték meg később felkérésekkel?*

– Bevallom, nagyon szerettem volna szerkesztő lenni egy folyóiratnál, de nem kerestek, s azok állások voltak, én pedig tanítottam. A Magyar Ifjúsághoz és a Népszavához hívtak főállásba, de nem vállaltam el.

– *Akkor sem lehetett könnyű a megélhetés két bölcész számára három gyermekkel.*

– Elég tipikus dolog, azt hiszem, hogy egy bölcész fiú a bölcészkaron talál magának feleséget, ez az én esemben is így volt. Még diákként, 1967 szeptemberében volt az esküvőnk. A feleségem szülei alföldiek voltak. Ő kilencediknek született, a hábo-

rú miatt Kunszentmártonban. Öten érték meg a felnőttkort, s egy kivételével mindannyian pedagógusok lettek. A feleségem magyar–történelem szakon végzett, később könyvtárosi diplomát is szerzett. Először napközis tanár volt a Ferencvárosban, a gyes után pedig Pestszentlőrinc legrégebbi gimnáziumában lett könyvtáros, majd tanár. Hamar megszülettek a gyerekeink,

Öccsével, Endrével András fia esküvőjén 1998-ban

1969-ben András, 1971-ben Benedek, 1975-ben Júlia. A három gyermekünk életünk három fő műve, büszkék vagyunk rájuk. Soha semmiféle tanulmányi probléma nem volt velük, ezt csak azért említem, mert ők pedagógusgyerekek, és állítólag azokkal sok gond van. András fiam elméleti matematikus lett, Benedek közgazdász, Júlia pedig elvégezte az angol–spanyol szakot, utána a fordító- és tolmácsolóképzőt. Nagy nyelvtelenség. Jól tud olaszul, franciául, latinul.

– *És ha jól tudom, a világ különböző pontjain élnek.*

– Igen, háromfelé élnek és dolgoznak, sajnos nagyon messze. András Amerikában tanít a stanfordi egyetemen, nemzetközileg elismert szakember. Felesége, Sara kínai hölgy, gyermekük Marguerite. Benedek passauai vendéghallgatóként ismerkedett meg Mariával, egy spanyol apa és egy ír anya leányával. Amikor végzett, Németországba hívták dolgozni, majd a

nősülés után Madridba költözött, ott dolgozik egy gazdasági tanácsadó vállalatnál. Két gyerekük van: Patrick Benedicto Vasy de la Cruz és Blanca María Vasy de la Cruz. Lázár Ervinnek annyira megtetszett ez, hogy elkérte tőlem írói felhasználás céljából, amibe boldogan beleegyeztem, aztán éveken át, amikor meglátott, Vasy de la Cruznak szólított. Júlia Brüsszelben él, parlamenti tolmácsként dolgozik, a férje, Adil, marokkói arab. Van egy kisfiuk, Ádám. Ez minden nyelven létező név, de a gyerek anyanyelve magyar.

– *Méltán büszkék a gyermekeikre. De nyilván ők is a családra, a felmenőkre.*

– Van egy olyan tervem, hogy egyszer megírnám az életrajzomat, beleértve a családunk történetét, s ehhez öcsé-

met is segítségül hívnám, mert erről ő sokkal többet tud. Így majd utódaink is láthatják, talán őket is érdekelni fogja, milyen volt a világ a XX. században, meg egy kicsit régebben.

– *Visszatérve pályájának meghatározó pontjaira, az egyetem kulturális intézményeinek igazgatója lett az egyetemi tanári hivatás mellett.*

– A közművelődési titkárság az Egyetemi Színpadot az egyetem művészeti egyesületeit, az Eötvös klubot és egy közművelődési tanácsadó osztályt foglalt magába. Ennek vezetését ajánlották fel 1981 tavaszán a tanári munkám mellett. Először Kulin Ferencet keresték meg, aki nem vállalta, mert más feladat várt rá (a Mozgó Világ), s ő engem ajánlott. Nem sok gondolkodás után elvállaltam, mert egyrészt érdekelt a feladat, másrészt elég nehezen boldogultunk anyagilag a két tanári fizetésből három gyermekkel. Bevallom, engem főként az Egyetemi Színpad érdekelt, melynek

vezetését a javaslatomra Baross Gábor karnagy vette át. Úgy gondolom, a nyolcvanas években sikerült az Egyetemi Színpadot ha nem is a régi fénykor szintjére hozni, de jobbra tenni. 1987-ig működött ez a centralizált titkárság. 1987-ben önállósodtak az Egyetemi Színpad és a művészeti egyesületek, s akkor én már csak az Egyetemi Színpadnak maradtam a vezetője. Rengeteg külföldi meghívást kapott az Universitas Együttes, amelynek akkor Katona Imre volt a vezetője. Egy alkalommal Spanyolországban, Sitgesben nemzetközi fesztiválon léptek fel. Hatalmas sikert arattak. Sík Ferencsel ültünk a nézőtéren, szóhoz sem jutottunk a meghatótságtól. A fesztivál első díját hozhattuk haza. Negyven év után Budapesten nálunk lépett fel újra a nagyváradi magyar színház. A Forrás-kör irodalmi műsorai, Mensáros Arany János-estjei legendások voltak. Tudtommal nálunk hangzott el először nyilvánosan Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című verse. De a nyolcvanas évek végén már lehetett látni, hogy az irodalmi műsorok nem vonzanak akkora közönséget.

– Már akkor?

– Akkor már világosan látható volt. Emlékszem, ifjú koromban, 1964 táján Juhász Ferenc, Nagy László és Sánta Ferenc estjén az Egyetemi Színpad zsúfolásig megtelt. Akkor ennek politikai felhangja is volt. A nyolcvanas években már csökkent az irodalom helye, szerepe. Azért lehetett és kellett is próbálkozni, például a Hetek és a Kilencek költőinek estjeivel. Elkezdtem egy sokszorosított formában megjelenő könyvsorozatot kiadni, amelyben egyetemista, illetve az egyetemhez kötődő írók szerepeltek. A Kilencekhez tartozó Konczek József első kötete így készült el. Kemény Istvánnak, Vörös Istvánnak az első verses füzetét ott jelent meg. Tíz-tizenkét kötetet sikerült kiadni.

– *Meddig működött a színpad, a könyvkiadás?*

– 1990-ben az egyházak kezdtek visszakérni intézményeiket, amelyeket galádul elvettek tőlük. A színpadnak is költöznie kellett, rengeteg utánajárást igényelt, hogy új helyet találjunk. 1991 áprilisában a színpad záróműsora hajnalig tartott, emlékezetes est volt. Az Egyetemi Színpadot az egyetem meg akarta szüntetni. Szívós harcot kellett folytatni. Végül a minisztérium ötmillió forintot adott arra, hogy egy új helyszínen létrehozzunk egy kamaraszínházat. Munkatársaimmal végigkövettük a tervezést, a kivitelezést. A javaslatomra kiírtak egy pályázatot a színpad vezetésére, Puskás Tamás lett az új igazgató. Az avatás délelőttjén jutott valakinek eszébe, hogy meghívjanak az avatásra. Öt-hat évvel később egy értekezleten értesültem arról, hogy az Egyetemi Színpad megszűnt, a műszaki eszközök eltűntek.

– *Beszéljen oktatói munkájáról is!*

– A mi tanszékünk olyan munkahely volt, ahol az ember havonta csak egyszer találkozott kötelezően a főnökével, a tanszéki értekezleten, amely átpolitizáltságával esetleg napokra stresszt okozott előtte és utána. Nem volt jellemző az az emberi kapcsolatrendszer, amely máshol természetes. Néha szobatársak sem tudták egymásról, ha a másik például meg-nősült. Számomra ez nagyon furcsa. Nem voltam időmilliomos soha, mégis szívesen beszélgettem a tanár kollégákkal éppúgy, mint a diákokkal. A szakdolgozók esetén természetesebb a többszöri beszélgetés, az alaposabb kapcsolat, a tudománytól valamelyest függetlenül is. A XX. századi magyar irodalomról, főként az 1945 utáni időszakról tartottam

Az első unokájával, Patrickkal Madridban, 2000-ben

előadásokat, szemináriumokat, szak-szemináriumokat. Miután február óta szándékom ellenére nyugdíjas vagyok, hiányzik a rendszeres tanítás. Az a gyönyörű az egyetemi tanári munkában, hogy az ember nyolcvan százalékban olyasmiről beszél, ami közel áll a szívéhez, s mindig vannak, akik figyelnek rá. Nálunk az volt a szokás, hogy minden témakörben párhuzamos előadások voltak, tehát két tanár tartott előadást ugyanarról a korszakról, ami még szabadabbá tett minket, mert tudtuk, hogy beszélhetünk arról, ami minket a leginkább foglalkoztat, kevesebbet szólva esetleg kollégáink specialitásairól. Én is megmaradtam nagyrészt a magam kedvenceinél, tehát Illyés Gyula, Németh László, Déry Tibor, Örkény István, Juhász Ferencék nemzedéke, s ha mód nyílt rá, az utánuk következők is. Még kamaszkoromban olvastam, hogy Beöthy Zsoltnak volt egy jelmondata, mely szerint „Az istenek szerettek, mert tanítónak tettek.” A tanítóságot úgy értsük, hogy egyetemi tanár volt. Azt hiszem, hogy ezt én is elmondhatom magamról. Azért hozza kell tennem, hogy tapasztalataim szerint, ez egy olyan szakma, amelyre születni kell.

– *A tankönyvek, kézikönyvek is arra utalnak, hogy a tanítást hivatásának tekintik.*

– Először a nyolcvanas évek elején voltam társszerző egy sokak által írt tankönyvben, amely a szakmunkások szakközépiskolája számára készült. Később a szakközépiskolások negyedikes tankönyvének voltam társszerzője. 1995-ben történt egy számomra meghatározó jelentőségű esemény. Egy tankönyvkiadótól megkerestek, legyenek Mohácsy Károly tanár úr társszerzője a gimnazisták negyedikes tankönyvének megírásában. Elvállaltam, s azt is elárulták, hogy amikor őt kapacitálták a megírására, személyes ismeretség nélkül is engem ajánlott. Megírtuk, 1996-ban jelent meg először, azóta többször korszerűsítettük. A József Attila-fejezetre vagyok a legbüszkébb. Költészete tizenöt-tizenhat éves koromtól meghatározó élményem volt, szavaltam a verseit, de úgy éreztem, hogy nem tudok róla írni. A szakközépiskolai tankönyv volt az első kísérletem. Erről azt írta az egyik lektor, hogy a legjobb addigi tankönyvfejezet a költőről. Sokkal bővebb, alaposabb a gimnáziumi tankönyvi változata. Büszke vagyok arra, hogy az elmúlt tíz-tizenkét évben félmillió gimnazista az én könyvemből tanulta meg valamennyire, ki József Attila. Próbáltam törleszteni azt, amit jelentett számomra. Be lehet csempészni újdonságokat is a tankönyvekbe. A Déry-fejezetben írtam meg először, hogy a *Niki* című kisregény mottója más volt 1956 júniusában, mint szeptemberben. Tacitustól volt mindkét idézet, de a kettő különbsége pontosan utal arra, hogy Rákosi még kormányon van, illetve már nincs. Nyilván azért változtatta meg az idézetet, mert remélte, hogy jobb lesz a sorsunk, aztán nem állította vissza, nem keresett egy harmadikat a Kádár-korszakra.

– *Az utóbbi évek könyvterméséből ítélve, a szakmai, tudományos munkák kiadásának ideje is elérkezett.*

– Régóta terveztem, hogy Nagy Lászlóról könyvet írok. Lassan született meg, egyéb munkáim miatt. Tanulmányokat írtam róla először, 1993-ban megjelent egy karcsú tanulmánykötetem, majd 1995-ben a monográfia. Azért is késtem, mert lelkiismeret-furdalásom volt, hogy a Sánta-monográfiához hasonlóan mástól veszem el a témát. Koczás Sándor volt a Kortársaink sorozatának tervezett szerzője. Végül beszéltem vele, mi történjen, s rám hagyta a munkát. Megírtam, de az az év úgy telt, hogy a vasárnapi ebédnél sem jutott más eszembe, a család már mulatott rajtam. De úgy éreztem, tisztességes munkát végeztem. A nyolcvanas években a két munkahely annyira lekötött, hogy akkoriban igen keveset publikáltam. A tudományt és a kritikáirást tekintve 1986-ig viszonylag kevés munkám található, 1986 őszén kezdtem ismét rendszeresen kritikákat írni. Majd hozzáfogtam tanulmányköteteket összeállítani, szép sorban jelentek meg a könyvek. A társszerző nélküli könyveket tekintve, a huszonkettődiknél tartok. És gyakorlatilag két újabb már össze van állítva.

Sánta Ferenc, Nagy László nemzedéke állt hozzám a legközelebb, de régi szívügyem volt még Kormos István. Én írtam róla az első tanulmányt, ötven flekk körüli pályaképet. Amikor a Móra Kiadónak is dolgoztam, akkor ismerkedtem meg vele személyesen. Mivel senki nem foglalkozott életművével, készíttetést éreztem a monográfia megírására. Először még a nyolcvanas években gondolkodtam ezen, az Arcok és valloások sorozatba szerződésemmel. Elkezdtem dolgozni, s a harmadik feleségével folytatott beszélgetésből azt szűrtem le, hogy ő is minimálisat tud Kormos 1948 előtti életéről. Arra jöttem rá, hogy egy életrajzi sorozatban nem lehet róla írni, mert nincsenek

adatok. Aztán mégis úgy gondoltam, hogy egy monográfiát csak lehet róla írni, majd kiderül egy s más. Amikor hozzáfogtam, már néhány adat kiderült. Kormos Istvánnak az ifjabb nemzedékekből sok híve volt, a győriek, Borbély János, Villányi László különösen lelkesek voltak, elkezdtek kutatni. Kiderült, hogy nem volt törvénytelen gyermek, a szülei összeházasodtak, ő kilenc hónapra rá született, nem Kormos, hanem Kops István néven. A lényeg, hogy komoly nyomozómunkának számított az ismeretlen adatok megtalálása, ellenőrzése. Amikor a könyv megjelent, Lator László, aki közeli ismerőse volt Kormosnak, azt mondta, ez számára is meglepő volt. Nagy Gáspár, amikor megtudta, min munkálkodom, szólt, hogy nála vannak azok a levelek, amelyeket Kormos Rab Zsuzsához írt Párizsból. Rab Zsuzsa ezeket a leveleket becsomagolta és ráírta, hogy halála esetén adják át Nagy Gáspárnak. Ez körülbelül negyven gépelt oldal, melyet odaadott felhasználásra. Nagy Gáspárt kereste meg a Nap Kiadó, hogy a *Kormos István emlékezete* kötetet állítsa össze, ő mondván, hogy ebben én úgymost naprakész vagyok, nekem adatta a munkát. A munka közben sok kiadatlan, elfeledett anyagot találtam, terveim között szerepel egy Kormos István elfeledett írásai című kötet is. Ugyancsak 1956 óta foglalkoztat Illyés Gyula pályája, számomra a XX. század irodalmából, szellemi életéből most ez a legfontosabb. A kilencvenes évek végén megjelent az *Illyés Gyula évszázada* című könyvem. Azokat az írásokat gyűjtöttem össze, amelyeket addig írtam Illyésről. Azóta sok újabb tanulmányom van, amelyeket szeretnék kiadni, sőt egy nagymonográfiát kellene írnom. Hatalmas feladat, bármennyit is foglalkoztam eddig Illyéssel, nagyon sok még a kutatni való.

– *Fontos lenne ez a monográfia, hiszen valóban sok a tisztázatlan*

kérdés Illyés körül, s megfigyelhetők különféle előítéletek azok részéről is, akik kedvelik.

– Mindent tisztázni nem lehet. Illyés magánéletet érintő rendkívüli zárkózottsága is megnehezíti a dolgot, s persze az, hogy ezt a zárkózottságot mennyire illik tiszteletben tartani. Egyébként nemrégiben tartottam konferencia-előadást *Illyés Gyula Babitsról* címmel, most Szekszárdon lesz egy konferencia, ahol a fogadtatástörténetről, Illyés „megbocsáthatatlan bűneiről” szeretnék beszélni. Élnek tovább a félreértések, félreemagyarázások, előítéletek, ezeket el kellene oszlatni. Illyés hitt a becsületes alku lehetőségében. Ebben sokan nem hisznek, megalkuvónak tartják, holott ez nem megalkuvás, hanem reálpolitika, Bethlen Gábor-féle bölcsesség. A másik fontos mondata, hogy ismeretséget nem szakítok meg. Ez a magyar szellemi, művészeti közéletre nem jellemző. Megszakítanak ismeretségeket, átmennek az utca túloldalára, hátulról belerúgnak az emberbe. Illyés azzal is, aki belerúgott, próbálta tisztázni a félreértést. Nincs még egy olyan magyar író, aki a magyar és európai szellemi élet annyi közismert alakjával került volna kapcsolatba, mint ő. Nem megalkuvó volt, hanem realista. A békekötéshez még a háborúban is leülnek egy asztalhoz tárgyalni az ellenfelek. Erre ma is nagy szükség lenne. Bár reménytelen, ahogyan most az irodalmi szervezetek közös nyilatkozatot tettek közzé a minisztérium költségvetési támogatásának megszüntetése ellen tiltakozva, s az is jó, hogy erre máris reflektál a megszólított. Mintha a szétrúgott irodalmi kerekasztal most új életre kel-

hetne, ami nagyon időszerű lenne. Most a létről van szó. Az a gond, hogy kormányok jöttek, mentek, de az irodalmat húsz éve fontosnak senki nem tartotta. Illyés mondta egy alkalommal, hogy „jönnek, mennek az államtitkárok, de én Babitsnak és Petőfinek felelek.” Ez valahogy elfelejtődik. Létrehozták a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumát. Nem a szakmai sovinizmus mondatja velem, de ha próbálunk ezer év kulturális örökségén gondolkodni, akkor ennek a legnagyobb, legfontosabb szereplője a magyar irodalom. És van még egy különös fontossága: az anyanyelvhez kötődik. Valahogy ez a minisztérium nyolc éven keresztül nem volt képes arra, hogy ezt felismerje, s a mostani

Ádám, a brüsszeli unoka (2007)

kus irodalom mennyire, mily módon épül be a felnövő nemzedékek tudatába. Látványos manipuláció folyik. Ha a közszolgálati ságot komolyan vennék, akkor a híradókban az irodalom nemcsak minden ötödik holdtöltekor lenne hír. Mert mikor hír az irodalom? Ha Nobel-díjat kap valaki, s ha valaki nagyon híres ember meghal, de hamarabb tudósítanak egy színész haláláról, mert az közismert. Az írókat is népszerűsíteni kellene, az élő írókat személyükben, a nem élőket más módon. Nemcsak a család és iskola feladata lenne, hogy az olvasás fontosságára felhívja a figyelmet, hanem minden fórumnak, amely ezzel foglalkozhat, mert manapság arra figyelnek az emberek, amire felhívják a figyelmüket. És elég kevés dologra hívják fel a figyelmüket. Az olvasóvá nevelést, a

Három unoka: Patrick, Marguerite, Blanca (2006)

kilencedik év sem tűnik másnak. Nem arról van szó, hogy hányan tudnak a hivatásukból megélni, hanem a magyar nyelv állapotáról, helyzetéről. Hogy milyen lesz ötven év múlva a magyar nyelv, az nagymértékben függ attól, hogy a kortárs és a klasszi-

művészeti nevelést a születés pillanatától, vagy már a fogantatás pillanatától meg kellene kezdeni. A számítógép, internet korában átalakul a könyv szerepe, de nem lehet elképzelni olyan társadalmat, amely nélkülözni tudná a könyvet. Cáfolhatatlan

tény, hogy minél többet olvas az ember, annál jobban tudja kifejezni magát szóban és írásban. Ehhez társul számos élmény, információ. Milyen kép él bennünk a török korról? Amilyent az *Egri csillagokból* ismerünk. Milyen a szabadságharcról? Amilyent Jókai festett. Ami persze nem egészen azonos a valósággal, de mégis ez a kép él. Ez csak a történelem, de sok másra is lehetne példát mondani. Tehát hatalmas a szépirodalom felelőssége és lehetősége.

– *Őn szerint, ha a különböző székertáborok tárgyalnának egymással, bekövetkezhetne valamiféle szemléletváltás? Hogyan látja az elmúlt évtized irodalmi életét? Mi a véleménye az Írószövetséget ért vádakról, a szövetség lehetetlen helyzetéről?*

– Halaszthatatlan lenne az irodalmi élet normalizálása, noha a XX. században az ellenségeskedés volt a jellemző. A Kádár-korban az egység látszategység volt, de minden egység látszategység. Az a tragédia, hogy a politikai pártok ellentétei átcaptak az irodalmi életbe is. Igaz, hogy a politikai pártok létrejötténél nagy

szerepük volt az irodalom, a szellemi élet képviselőinek. Erre klasszikus példa, hogy Csoóri Sándor és Mészöly Miklós szövetségesei voltak egymásnak abban, hogy a Kádár-rendszert fel kell váltani valamivel, s amikor létrejött az MDF és az SZDSZ, ez a szövetség megszűnt. A klasszikus korszakoknál, életműveknél lehetne talán kezdeni, hogy ne állítsuk állandóan szembe őket. Petőfi vagy Arany, Ady vagy Babits, Pilinszky vagy Nagy László? Miért kell a vagy-vagy? Egyenértékűek.

– *Milyen feladatai voltak az utóbbi években az irodalmi életben?*

– Úgy látszik, javíthatatlan közösségi ember vagyok, pedig ez korszerűtlennek számít. 1987 januárjában az akkor alakuló Magyar Írók Szakszervezetének elnökségi tagja lettem. Tíz év után az oda tartozó alapítvány titkáráként folytattam ezt a munkát. Az Írószövetségben a kritikai szakosztály vezetőségének tagja lettem, 1997-ben a választmány, 2001-ben az elnökség tagjának is megválasztottak. Most három évig voltam a Tokaji Íróklub kuratóriu-

mának elnöke. Említhetnék más irodalmi, tudományos és egyetemi testületeket – valóban sokféle feladatot kaptam, s mindegyiket igyekeztem tiszteségesen elvégezni.

– *Ma nem túl hálás létforma az irodalomtörténészé, kritikusé.*

– Soha nem volt az. Ebben a szakmában nincs halhatatlanság. Ki olvas száz évvel ezelőtti irodalomtörténeti munkákat? Nagyon kevésre hivatkoznak folyamatosan. S bizony a szépirodalomban is kétes a marandóság. De a szellemi élet egészséges működéséhez a legszerényebb gondolatra is szükség van. Igaz az a nézet, hogy pedagógusként, ha két ember figyel rám, már nem dolgoztam hiába. Amiként ha csak egyetlen gyermeket felneveltem, már közvetlenül folytatodom. S ha csak két téglat sikerül elhelyezni a magyar irodalomtörténet-írás épületébe a sok tégla mellé, az már értelmet adhat az életnek. S én már diófát is ültettem. S amit még szeretnék: megérni tíz év múlva az aranylakodalmamat.

Ekler Andrea

Karácsony Budapesten: András, Sara és Marguerite, Maria és Patrick, Benedek és Blanca, Júlia; hátul Vasy Géza és felesége Gitta (2004)